

VAZIRLIK VA IDORALAR ICHKI AUDIT XIZMATLARI TOMONIDAN SAMARADORLIK INDIKATORLARINI BAHOLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Palvannazarov Jasurbek Ilxamovich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

E-mail: jasurpalvannazarov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20772195>

Bugungi kunda davlat moliyasini boshqarish tizimida mablag'larning nafaqat qonuniy va maqsadli sarflanishi, balki ularning aniq natija berishi ham muhim mezon sifatida qaralmoqda. Shu sababli vazirlik va idoralar faoliyatida samaradorlik indikatorlari alohida ahamiyat kasb etadi. Samaradorlik indikatorlari tashkilot tomonidan belgilangan maqsadlar, davlat dasturlari, strategik vazifalar va byudjet xarajatlari natijalarini miqdoriy hamda sifat jihatidan baholash imkonini beradi. Ichki audit xizmatlari esa ushbu indikatorlarning haqqoniyligi, to'g'ri hisoblanganligi va real natijalarni aks ettirishini baholovchi muhim bo'g'in hisoblanadi.

Vazirlik va idoralarda ichki audit xizmatlarining asosiy vazifasi faqat moliyaviy xatolarni aniqlashdan iborat emas. Zamonaviy yondashuvda ichki audit boshqaruv qarorlarining samaradorligini, ichki nazorat tizimining ishlash darajasini, risklarni boshqarish mexanizmlarini va natijaviy ko'rsatkichlar ijrosini baholashga xizmat qiladi. Bunday yondashuv davlat sektori oldida turgan strategik maqsadlarga erishish, xarajatlarning natijadorligini oshirish va tashkilot faoliyatining shaffofligini ta'minlash uchun zarurdir.

2025–2030-yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasida byudjet xarajatlari va davlat investitsiyalarining natijadorligini oshirish muhim yo'nalishlardan biri sifatida ko'rsatilgan. Ushbu talab vazirlik va idoralarda samaradorlik indikatorlari ijrosini baholashga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytiradi. Chunki har qanday byudjet xarajati yakunida aniq ijtimoiy-iqtisodiy natija, xizmat sifati, qamrov darajasi yoki samaradorlik o'sishi ko'rinishi kerak.

Ichki audit xizmatlari samaradorlik indikatorlari ijrosini baholashda birinchi navbatda indikatorlarning mazmunini o'rganadi. Indikator aniq, o'lchanadigan, erishish mumkin bo'lgan, dolzarb va muddat bilan chegaralangan bo'lishi lozim. Agar indikator noto'g'ri shakllantirilgan bo'lsa, uning bajarilishi yuqori ko'rinishi mumkin, biroq amalda tashkilot faoliyatida real natija yuzaga kelmasligi ehtimoli mavjud. Shuning uchun ichki audit indikatorlarning faqat sonli ijrosini emas, balki ularning sifat jihatidan asoslanganligini ham baholashi kerak.

Amaliyotda ayrim vazirlik va idoralarda samaradorlik indikatorlari hisobot uchun shakllantiriladi, lekin ular tashkilotning asosiy maqsadlari bilan yetarlicha bog'lanmagan bo'ladi. Masalan, bajarilgan tadbirlar soni oshishi mumkin, ammo aholiga ko'rsatilgan xizmat sifati yaxshilanmasligi mumkin. Shu sababli ichki audit indikatorlar va natijalar o'rtasidagi sabab-oqibat aloqasini tekshirishi muhimdir. Bu jarayonda auditorlar ma'lumotlar manbai, hisoblash usuli, mas'ul bo'linmalar, dalillovchi hujjatlar va yakuniy natija o'rtasidagi muvofiqlikni baholaydi.

Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 29-apreldagi 279-son qarorida davlat moliyasi sohasida moliyaviy va boshqa xavflarni aniqlash, baholash hamda boshqarish tartibi belgilangan. Mazkur qaror ichki audit xizmatlari uchun risklarga asoslangan baholash yondashuvini kuchaytiradi. Samaradorlik indikatorlari ijrosi ham risklar bilan bevosita bog'liq.

Agar indikatorlar bo'yicha ma'lumotlar noto'g'ri shakllansa, resurslar samarasiz yo'naltirilishi, ustuvor vazifalar e'tibordan chetda qolishi yoki byudjet mablag'lari natijasiz sarflanishi mumkin.

Risklarga asoslangan yondashuvda ichki audit xizmatlari barcha indikatorlarni bir xil darajada tekshirmaydi. Avvalo byudjet mablag'lari katta hajmda yo'naltirilgan, aholiga bevosita ta'sir qiluvchi, davlat dasturlari bilan bog'liq, korrupsiyaviy yoki moliyaviy xavf ehtimoli yuqori bo'lgan indikatorlar chuqur tahlil qilinadi. Bunday yondashuv audit resurslaridan oqilona foydalanish va eng muhim muammolarni aniqlash imkonini beradi.

Ichki audit tomonidan samaradorlik indikatorlari ijrosini baholash jarayonida ma'lumotlar ishonchliligi alohida ahamiyatga ega. Ko'rsatkichlar turli axborot tizimlari, hududiy bo'linmalar, buxgalteriya ma'lumotlari, monitoring hisobotlari, davlat xaridlari platformalari va statistik ma'lumotlar asosida shakllanadi. Agar ushbu manbalar o'zaro integratsiyalashmagan bo'lsa, xatoliklar yuzaga kelishi mumkin. Auditorlar indikator bo'yicha keltirilgan raqamlar boshlang'ich hujjatlar bilan tasdiqlanishini, bir xil metodika asosida hisoblanganligini va takroriy hisoblashlarga yo'l qo'yilmaganligini tekshirishi zarur.

Ichki audit xizmatlari faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorlik indikatorlarini baholash sifatini oshiradi. Elektron byudjet tizimlari, davlat xaridlari ma'lumotlari, elektron hujjat aylanishi va moliyaviy hisobotlar bazalarini tahlil qilish orqali auditor qisqa vaqt ichida ko'plab ko'rsatkichlar bo'yicha solishtirma tahlil o'tkazishi mumkin. Bu esa audit jarayonida inson omili ta'sirini kamaytiradi, ma'lumotlarni tezkor tekshirish imkonini beradi va oldindan ogohlantirish mexanizmini shakllantiradi.

Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 16-iyuldagi 446-son qarori bilan tasdiqlangan konsepsiyada respublika va mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarida ichki nazorat tizimini takomillashtirish, xavflarni boshqarish va ichki audit tizimini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish masalalari nazarda tutilgan. Bu esa samaradorlik indikatorlari ijrosini baholashda ichki auditning institutsional rolini kuchaytiradi. Ichki audit endilikda faqat tekshiruvchi emas, balki boshqaruv tizimini yaxshilashga yordam beruvchi maslahat beruvchi mexanizm sifatida ham qaralishi lozim.

Quyidagi jadvalda vazirlik va idoralar ichki audit xizmatlari tomonidan samaradorlik indikatorlari ijrosini baholashda e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan asosiy yo'nalishlar va ularning kutilayotgan natijalari aks ettirilgan.

1-jadval

Ichki audit xizmatlari tomonidan samaradorlik indikatorlari ijrosini baholash yo'nalishlari

Baholash yo'nalishi	Auditda tekshiriladigan jihatlar	Asosiy xavf	Kutilayotgan natija
Indikatorlarning aniqligi	Ko'rsatkich mazmuni, o'lchov birligi va hisoblash formulasi	Noaniq yoki umumiy indikatorlar	Natijani aniq baholash imkoniyati
Ma'lumotlar ishonchliligi	Boshlang'ich hujjatlar, axborot	Noto'g'ri yoki takroriy ma'lumot	Hisobot sifatining oshishi

	tizimlari va hisobotlar		
Risklarga bog'liqlik	Yuqori xavfli yo'nalishlar va byudjet hajmi	Muhim risklarning e'tibordan chetda qolishi	Audit resurslaridan samarali foydalanish
Tavsiyalar ijrosi	Audit xulosalari bo'yicha chora-tadbirlar bajarilishi	Takroriy kamchiliklar	Boshqaruv qarorlarining yaxshilanishi
Raqamli monitoring	Elektron tizimlarda indikatorlar dinamikasi	Ma'lumotlarni kechikib aniqlash	Tezkor nazorat va oldindan ogohlantirish

***Manba:** amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar, davlat moliyasini boshqarish bo'yicha islohotlar va muallifning tahliliy yondashuvi asosida tuzilgan.*

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, samaradorlik indikatorlarini baholash jarayoni bir nechta o'zaro bog'liq bosqichlardan iborat. Ichki audit xizmatlari indikatorlarning mazmuni va hisoblash metodikasini tekshirishi bilan birga, ularning real natijaga ta'sirini ham baholashi zarur. Ayniqsa, ma'lumotlar ishonchligi va audit tavsiyalarining bajarilishi ustidan nazorat indikatorlar baholash tizimining asosiy sifat mezonlaridan biridir.

Samaradorlik indikatorlarini baholashda ichki audit xizmatlarining mustaqilligi va obyektivligi muhim ahamiyatga ega. Auditorlar rahbariyat tomonidan oldindan belgilangan ko'rsatkichlarni shunchaki tasdiqlab beruvchi bo'g'in bo'lib qolmasligi kerak. Ular indikatorlar bajarilishining real holatini xolis baholashi, kamchiliklarni ochiq ko'rsatishi va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishi lozim. Ichki auditning mustaqilligi oshgan sari uning tavsiyalari boshqaruv qarorlarida ko'proq inobatga olinadi.

Vazirlik va idoralarda samaradorlik indikatorlari ijrosini baholashning yana bir muhim jihati hududiy va tarkibiy bo'linmalar kesimida tahlil o'tkazishdir. Ayrim hollarda markaziy apparat bo'yicha indikatorlar bajarilgan ko'rinadi, biroq hududiy bo'linmalar o'rtasida katta tafovut mavjud bo'ladi. Ichki audit ushbu tafovut sabablarini aniqlashi, resurslar taqsimoti, mas'uliyat darajasi, nazorat mexanizmi va mahalliy sharoitlarni tahlil qilishi zarur. Bu yondashuv indikatorlarning umumiy o'rtacha natija bilan cheklanib qolmasdan, real boshqaruv muammolarini ochib berishiga xizmat qiladi.

Amaliyotda indikatorlarning bajarilishi ko'pincha foizlarda ifodalanadi. Biroq yuqori foiz har doim ham yuqori samaradorlikni anglatmaydi. Masalan, reja past belgilangan bo'lsa yoki indikatorning o'lchov bazasi noto'g'ri tanlangan bo'lsa, bajarilish darajasi sun'iy ravishda yuqori ko'rinishi mumkin. Shu bois ichki audit indikatorlar rejasining asoslanganligini ham tekshirishi kerak. Reja real ehtiyojlar, byudjet imkoniyatlari, mavjud resurslar va kutilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy natijalar bilan bog'langan bo'lishi lozim.

Raqamli monitoring tizimlari samaradorlik indikatorlarini baholashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Bunday tizimlarda indikatorlar bo'yicha ma'lumotlar avtomatik yig'ilishi, og'ishlar aniqlanganda mas'ul bo'linmalarga signal berilishi va audit uchun tahliliy hisobotlar shakllantirilishi mumkin. Natijada ichki auditorlar ko'proq vaqtni hujjat yig'ishga emas, balki muammolar sabablarini tahlil qilishga sarflaydi. Bu audit sifatini oshiradi va tashkilot rahbariyatiga tezkor boshqaruv qarorlarini qabul qilishda yordam beradi.

Takomillashtirishning yana bir muhim yoʻnalishi ichki audit natijalarini rahbariyatning strategik qarorlari bilan bogʻlashdir. Auditorlar tomonidan aniqlangan kamchiliklar faqat hisobotda qolib ketmasligi, balki byudjet rejalashtiruvi, strategik dasturlar, indikatorlar tizimi va ichki nazorat jarayonlariga kiritilishi kerak. Bu ichki auditning tashkilot boshqaruvidagi real taʼsirini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, vazirlik va idoralar ichki audit xizmatlari tomonidan samaradorlik indikatorlari ijrosini baholashni takomillashtirish davlat moliyasini boshqarish sifatini oshirishning muhim omilidir. Ichki audit indikatorlarning aniqligi, maʼlumotlar ishonchliligi, risklarga bogʻliqligi, tavsiyalar ijrosi va raqamli monitoring darajasini baholash orqali davlat sektorida natijaga yoʻnaltirilgan boshqaruvni mustahkamlaydi.

Kelgusida ushbu yoʻnalishda bir nechta amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq. Birinchidan, barcha vazirlik va idoralar uchun samaradorlik indikatorlarini baholashning yagona metodologiyasi ishlab chiqilishi lozim. Ikkinchidan, ichki audit xizmatlari faoliyatida risklarga asoslangan rejalashtirish va tanlama tekshiruvlardan keng foydalanish zarur. Uchinchidan, indikatorlar monitoringi elektron tizimlar bilan integratsiyalashib, real vaqt rejimida tahlil qilish imkoniyatini berishi kerak. Toʻrtinchidan, audit tavsiyalarining ijrosi ustidan qatʼiy monitoring oʻrnatilishi va rahbariyatga muntazam hisobot taqdim etilishi lozim.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-apreldagi 210-son qarori “2025–2030-yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida”.
2. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 29-apreldagi 279-son qarori “Davlat moliyasi sohasida xavflarni boshqarish tizimini samarali tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”.
3. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 16-iyuldagi 446-son qarori bilan tasdiqlangan 2025–2027-yillarda respublika va mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarida ichki nazorat tizimini yanada takomillashtirish konsepsiyasi.
4. Institute of Internal Auditors. Global Internal Audit Standards. 2024.
5. INTOSAI. Public Sector Auditing Standards and Guidelines. 2024.
6. OECD. Public Financial Management and Internal Control Frameworks. Paris, 2023.
7. World Bank. Public Sector Internal Audit: Good Practice Guide. Washington D.C., 2024.
8. COSO. Enterprise Risk Management Framework. New York, 2023.